

Dr hab. Witold Chmielewski, prof. ucz.

Kraków, 27 III 2023 r.

Akademia Ignatianum

w Krakowie

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ MGR MAGDALENY RZEPKI

WYCHOWANIE LOTNICZE W II RZECZYPOSPOLITEJ

Rozprawa doktorska mgr Magdaleny Rzepki podejmuje temat mało znany w historii oświaty - wychowania dla lotnictwa i przez lotnictwo. Rozpatruje zagadnienie bardzo ważne i potrzebne w zakresie wychowania obywatelskiego, patriotycznego oraz podnoszenia kultury technicznej młodego pokolenia Polaków doby budowania i umacniania zrębów państwowości polskiej w okresie międzywojennym. Na wstępie rozważań Doktorantka sprecyzowała definicję „wychowania lotniczego” i określiła jej zakres pojęciowy. Prawidłowo zastosowała metodę badawczą i podała cel rozprawy. Sformułowała główny problem badawczy, który brzmi: „Na czym polegało i w jaki sposób było realizowane wychowanie lotnicze w II Rzeczypospolitej” (s. 18). Mając na uwadze wnikliwe przeanalizowanie problemu głównego wyodrębniła pięć problemów szczegółowych.

Rozprawa oparta jest na bogatych źródłach archiwalnych i drukowanych, pozyskanych w kraju oraz poza jego granicami, a także na obfitej literaturze przedmiotu. Na uwagę zasługują trafna charakterystyka i klasyfikacja materiału badawczego oraz przedstawienie aktualnego stanu badań w zakresie podjętego zagadnienia. Dysertacja składa się z pięciu rozdziałów, wstępu, zakończenia, bibliografii, wykazu tabel, spisu rysunków i fotografii oraz aneksów. Wielkość rozdziałów i ich struktura jest zróżnicowana. Najmniejszy jest rozdział drugi (s.76 – 104), największy – rozdział trzeci, obejmuje strony 105 – 260. Również struktura poszczególnych rozdziałów nie jest jednakowa. Rozdział drugi nie ma podrozdziałów chociaż mgr Magdalena Rzepka wymienia trzy jego składniki: poznawczy, afektywno - wolicjonalny i behawioralny. Pozostałe rozdziały posiadają podrozdziały, a w jednym z nich trzecim, ostatni podrozdział zawiera jeszcze wyodrębnione trzy punkty.

Rozdział pierwszy poświęcony jest warunkom rozwoju wychowania lotniczego w II Rzeczypospolitej. Autorka w sposób wnikliwy charakteryzuje podstawowe nurty i teorie pedagogiczne, występujące w analizowanym okresie. Na wstępie nawiązała do idei pozytywistycznych u progu niepodległości, następnie swoją uwagę skoncentrowała na wychowaniu narodowym i obywatelskim oraz trzech wizjach patriotyzmu: niepodległościowym, modernizacyjnym i republikańskim. Trafnie przedstawiła podejmowane kierunki reform oświatowych w okresie międzywojennym i ich znaczenie w kształtowaniu i umacnianiu mentalności społecznej narodu i państwa, zmierzającego do spełnienia ambitnych celów gospodarczych, naukowych i kulturalnych. W tym kontekście odnotowała zainteresowanie ideą Nowego Wychowania i jej odzwierciedleniem w polskiej myśli i praktyce pedagogicznej

W świetle tych doniosłych przemian pedagogicznych w wymiarze teoretycznym i praktycznym, ukazuje drogę rozwoju polskiego lotnictwa na tle europejskim i światowym, stwarzając tym samym podstawę do rozważań na temat celów, idei i założeń, związanych z głównym tematem rozprawy – wychowaniem lotniczym, podjętym w drugim rozdziale. Autorka wyraźnie podkreśla, co w aktualnej sytuacji militarnej naszej części Europy ma istotne znaczenie, że wychowanie lotnicze miało charakter wyłącznie defensywny, było ważną częścią wychowania państwo – obywatelskiego i zarazem patriotycznego, stanowiło wyraz dziejowego znaczenia młodzieży, omówiła też jego podstawowe cele, realizowane w trakcie zajęć szkolnych i pozaszkolnych, indywidualnych i grupowych. Z pewnością ważnym elementem wychowania lotniczego były organizacje i instytucje lotnicze, łączące społeczeństwo duchowo wokół idei obrony państwa. W szczególności należy wymienić Ligę Obrony Powietrznej Państwa.

Najpełniej upowszechnianie treści dotyczących lotnictwa jako relatywnie masowej, istotnej formy wychowania lotniczego w Polsce okresu międzywojennego, przeanalizowane zostało w rozdziale trzecim. Rozważania te przeprowadzono na podstawie bogatej, lecz wysoce rozproszonej bazy źródłowej i w rezultacie iście benedyktyńskiej pracy. Świadczy o tym wnikliwa analiza prasy urzędowej, wytworzonej przez centralne władze oświatowe i poszczególne kuratoria okręgów szkolnych ze wszystkich regionów Polski. Na uwagę zasługują działania poszczególnych kierownictw Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, a zwłaszcza wydawanie aktów prawnych, instrukcji i

dyrektyw, umożliwiających propagowanie na szeroką skalę wychowania lotniczego wśród uczącej się i studiującej młodzieży. Doktorantka trafnie wymienia tu nazwiska Zygmunta Zagórowskiego, Gustawa Dobruckiego i Wojciecha Świątosławskiego, który wręcz zalecał, aby znaczenie lotnictwa dla Polski podkreślać na dużej liczbie przedmiotów, w tym nauce o Polsce współczesnej.

W rozprawie ukazano liczne inicjatywy i propozycje oddolne na temat szerzenia idei lotnictwa w szkołach wszystkich typów, podkreślono potrzebę opieki nauczycielskiej nad szkolnymi kołami LOPP nawet w małych placówkach. Autorka wydobyła mało znaną myśl promocji lotnictwa w szkołach żeńskich oraz akcję zmierzającą do utworzenia Komitetu Kobiecego Budowy Samolotu pod honorowym przewodnictwem Aleksandry Piłsudskiej. Ukazała zaangażowanie organizacji nauczycielskich a zwłaszcza Związku Nauczycielstwa Polskiego i Towarzystwa Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych w propagowanie idei wychowania lotniczego wśród nauczycieli. Podała przykłady indywidualnego czynnego zaangażowania nauczycieli w upowszechnianie idei rozwijania lotnictwa jako dotychczas nieznanej, ale perspektywicznej dziedziny. Pokazała, że prowadzono na szeroką skalę propagandę lotnictwa w formie broszur, kursów, odczytów itp.

Cennym rezultatem badań Doktorantki jest zwrócenie uwagi na kwestię tematyki lotniczej w procesie nauczania i w programach szkolnych. Podane zostały przykłady edukacji z zakresu fizyki, chemii (mieszanka wybuchowa), zastosowania słojd, konstruowania modeli obiektów latających. Już od trzeciej klasy szkoły powszechnej podejmowano rysowanie z wyobraźni samolotów a teksty czytanek o lotnictwie w 20 podręcznikach szkolnych zawierały zawsze walory wychowawcze i budziły wśród uczniów duże zainteresowanie. Ważnym uzupełnieniem tych treści edukacyjnych była działalność Polskiego Lotniczego Związku Młodzieży i innych tego typu organizacji w szkołach i na uczelniach wyższych, a zwłaszcza wspomniana LOPP. Liczba kół tej organizacji w szkołach była znaczna. Nie wiadomo, dlaczego Doktorantka używa w tytule tabeli nr 5 na stronie 166 nazwy zakłady naukowe, podczas gdy przeważają w niej szkoły średnie i powszechne.

Ważną rolę spełniał – co słusznie podkreśla mgr Magdalena Rzepka - etos pilotów w utworach literackich udostępnianych młodemu pokoleniu. Na rynku czytelniczym było 110 pozycji literatury dla dzieci i młodzieży o tematyce lotniczej, pojawiły się też tłumaczenia

książek zagranicznych. Doktorantka słusznie zauważyła, że książki o tematyce lotniczej były chętnie wykorzystywane przez nauczycieli w procesie nauczania, ponieważ zawierały wiele treści wychowawczych, dydaktycznych i emocjonalnie wiązały uczniów z czynami nadzwyczajnym, bohaterskimi. Podobne znaczenie wychowawcze i edukacyjne miały czasopisma podejmujące problematykę lotniczą, redagowane zazwyczaj przez specjalistów związanych z lotnictwem cywilnym i wojskowym. Mgr Magdalena Rzepka wnikliwie analizuje treści konkretnych tytułów periodyków, opierając się na licznych źródłach drukowanych, podanych w przypisach. Zachowuje przy tym przejrzystość. Z taką samą dokładnością analizuje rolę polskiego filmu, teatru i radia w upowszechnianiu treści o charakterze lotniczym, przytacza też filmy zagraniczne, głównie amerykańskie, ale także francuskie, niemieckie. Wykorzystanie zaś radia w wychowaniu lotniczym, przypomina próby coraz częstszego stosowania w Europie zachodniej nauczania przez radio.

Rozdział czwarty dysertacji obejmuje rozważania na temat oddziaływania wychowawczego na młodzież poprzez szkolenia i sport lotniczy i ukazuje drogi zdobywania oraz podnoszenia kwalifikacji w tzw. lotnictwie silnikowym. Szczególnie interesującym fragmentem tej części rozprawy jest analiza pracy sześciu aeroklubów akademickich, których celem było wychowanie w duchu sportowym, upowszechnianie wiedzy lotniczej, wspieranie chętniej młodzieży do wstępowania na drogę kariery lotniczej. Członkowie aeroklubów odwoływali się do cnót rycerskich, poczucia obowiązku obywatelskiego, miłości do ojczyzny, pragnęli tworzyć własne zwyczaje i obrzędowość. Doktorantka ukazała także, rozwój i pracę wychowawczą powszechnych aeroklubów, w tym Aeroklubu Gdańskiego. Słusznie podkreśliła wielką rolę aeroklubów w spopularyzowaniu lotnictwa w społeczeństwie i wychowaniu kadry pilotów polskich, prezentując wytyczne w zakresie pracy szkoleniowej. Zaznaczyła też, że istotnym ograniczeniem w dostępności młodzieży do edukacji lotniczej były kwestie finansowe. Fakt ten wpływał na elitarność lotnictwa z przyczyn ekonomicznych, co moim zdaniem powinno jednak w rozprawie wyraźniej wybrzmieć. Członkiniami aeroklubów były także kobiety. Osiągały one poważne rezultaty w edukacji lotniczej. Autorka odnotowuje, że emancypacja kobiet w sporcie lotniczym była widoczna i powszechnie akceptowana. Wymienia też nazwiska najbardziej znanych polskich pilotek. Powszechnie uważano, że wzorem dla Polek powinny być dokonania pilotek amerykańskich i angielskich.

Znacznie tańszą drogą edukacji lotniczej było szybownictwo. Organizowano koła szybowce w ramach LOPP, ZHP, Polskiej YMCA, stowarzyszeń chrześcijańskich i innych organizacji. Powstawały odpowiednie sekcje w aeroklubach organizowano szkoły szybowcowe. Ta forma szkolenia realizowana była w wielu miejscowościach i przynosiła dobre efekty w wymiarze merytorycznym i ilościowym. Szczególne miejsce w wychowaniu lotniczym przypadło spadochroniarstwu. Jego rola miała charakter sportowy, wyczynowy i militarny (przygotowanie rezerw wojsk desantowych). Z uwagi na specyfikę i konieczność posiadania specjalistycznego sprzętu, spadochroniarstwo obejmowało niewielką grupę młodzieży. Jeszcze bardziej unikalny charakter miało baloniarstwo. Było ono sportem kosztownym, dostępnym tylko dla nielicznych osób.

Wiele uwagi poświęca Doktorantka wychowaniu lotniczemu dla potrzeb wojska. W ostatnim, piątym rozdziale swoją uwagę koncentruje na dwóch typach edukacji lotniczej niezwiązanej bezpośrednio z pilotowaniem statków powietrznych: kształceniu technicznym i prawniczym. Podkreśla ich nowatorskość, a także przydatność w codziennym życiu. Zwraca uwagę, że zarówno kształcenie w dziedzinie techniki lotniczej jak i prawo lotniczego tworzone jest od podstaw. W tworzeniu prawa lotniczego dużą rolę odgrywały wydziały prawa uniwersytetów we Lwowie i Warszawie, dołączając pod tym względem do czołówek państw europejskich.

Wnikliwa analiza obfitego materiału źródłowego pozwoliła mgr Magdalenie Rzepce sformułować w zakończeniu dysertacji wielu trafnych konkluzji. Wychowanie lotnicze w Polsce rodziło się na fali entuzjazmu związanego z odzyskaniem niepodległości, a następnie budową i umacnianiem państwowości polskiej. Mogło ono się rozwijać, dzięki poparciu udzielanemu przez władze sanacyjne, a także w rezultacie pogarszającej się sytuacji międzynarodowej. Obiektywne okoliczności spowodowały zdaniem Doktorantki wzajemne przenikanie się koncepcji wychowania lotniczego z etosem obywatelsko – państwowym, co zostało zawarte w dziesięciu punktach. Rozważane w dysertacji wychowanie realizowało cele społeczne, obronne, moralne, obywatelskie, polityczne, umacniania tężyzny fizycznej i zupełnie nowe zadanie w świadomości społecznej – szacunek i zbliżenie do otaczającej przyrody. Słuszny jest wniosek: „Prowadzone w II RP wychowanie lotnicze było nie tylko odpowiedzią na potrzeby militarne i gospodarcze kraju, ale także wyrazem pewnego klimatu pedagogicznego, w którym zagadnienia nowoczesności, a zatem i nowoczesnej techniki,

cieszyły się dużym zainteresowaniem środowiska wychowawców i nauczyciel [...] Wychowanie lotnicze wpisywało się w założenia koncepcji szkoły pracy, łączącej wychowanie z kształceniem [...]” (s.437).

W pracy podjęto próbę określenia typów sylwetek wychowanków, stanowiących rezultat działań wychowania lotniczego. To ambitne zadanie zapewne będzie wymagać jeszcze dalszych ustaleń i badań, ale pierwszy, odważny krok w tym kierunku został uczyniony.

Na podkreślenie zasługuje fakt, że w dążeniu do obiektywizmu naukowego Autorka rozprawy dostrzega również niektóre kontrowersyjne aspekty propagowanego wychowania i propagandy lotniczej,

Nie czyniąc zasadniczego zarzutu, chciałbym jednak odnotować, że szkoda, iż Doktorantka, przedstawiając tak bogaty dorobek wychowania lotniczego i lotnictwa w ogóle w okresie międzywojennym nie odniosła się, chociażby krótko w zakończeniu dysertacji, do dokonań polskich lotników na różnych frontach w czasie drugiej wojny światowej. To był wymierny wynik tych wysiłków blisko dwudziestoletnich i też był pokazany w analizowanych w dysertacji podręcznikach tych samych autorów, tylko uzupełnionych na uchodźstwie nowymi czytankami i fotografiami o charakterze lotniczym, przez Łukasza Kurdybachę, późniejszego profesora Uniwersytetu Warszawskiego. Brakuje też przynajmniej odnotowania, że wielu wykształconych przed wojną pilotów nie zostało w latach pięćdziesiątych zatrudnionych w lotnictwie wojskowym, a nawet cywilnym, a wielu wracając z uchodźstwa, poddawanych było szykano i represjom, a LOPP w okresie powojennym była świadomie marginalizowana w szkołach jako organizacja związana z minioną władzą. W rozprawie występują też niekiedy drobne uchybienia stylistyczne, np.: „doświadczył szeregu poświęceń” s.155). Po przypisie mieszanym w kolejnym przypisie napisano: Taż (s. 234, przyp. 863).

Rozprawa reprezentuje wysoki poziom naukowy. Oprawa ikonograficzna podwyższa wartość dysertacji. Proza naukowa nie budzi zastrzeżeń. Niezaprzeczną zaletą pracy jest to, że po raz pierwszy w Polsce tak kompleksowo i wnikliwie przeanalizowano i ukazano różne formy, metody i rezultaty wychowania lotniczego w II Rzeczypospolitej. Praca wnosi nowe, usystematyzowane treści do nauki. Po odpowiednim przygotowaniu do druku, wskazane jest jej opublikowanie.

Stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Magdaleny Rzepki „Wychowanie lotnicze w II Rzeczypospolitej” spełnia wymogi merytoryczne i metodologiczne, wynikające z aktów prawnych, przywołanych w skierowanym do mnie piśmie przez Przewodniczącego Rady Naukowej Dyscypliny Pedagogika Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 3 marca 2023 roku. Zamieszczone w rozprawie doktorskiej rezultaty prac badawczych, upoważniają mnie do sformułowania konkluzji, że spełnia ona wymagania stawiane kandydatom ubiegającym się o uzyskanie stopnia doktora w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie pedagogika. Składam więc wniosek o dopuszczenie mgr Magdaleny Rzepki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Witold Chmielewski

